

RANLJIVOST JEZIKA**

O jeziku, tem svojem, lepem in svetem, govorimo Slovenci kar naprej. Od samega začetka. Od Brežinskih spomenikov, v katerih je rečeno: Glagolite po meni redka slovesa. In glagolimo – govorimo slovesa – besede vse vekove in vse rodove. Daj bog, da nikoli ne bi prenehali govoriti v tem svojem jeziku! Z njim smo, kar smo, v jeziku bivamo, z jezikom se ločujemo od drugih, jezik je organ naše duše, naše orožje, naš razpoznavni znak, naše bistvo, naša bit.

Pravijo: majhen narod, majhen jezik. Resnica pa je drugačna. Jezik ni ne velik ne majhen, je sam v sebi popoln, ko izraža in ubeseduje človeka in življenje. Je popoln bodisi kot molitev ali kletev, ko izpoveduje ljubezen ali preti s sovraštvom, je svoj posebni glas, prepoznaven in enkraten, kakor je samosvoj in enkraten vsak človek. Je glas med številnimi glasovi narodov sveta, svojski, edinstven, kot je vsak človek, vsak posameznik v milijardni množici ljudi.

Jezik. Naš jezik. Naša materinščina. Slovenščina. Je jezik, zaradi katerega je Trubar hvalil Boga, da mu je naklonil znanje slovenskega jezika, in obenem vzklikal in vzdihoval k njemu, »naj se zaradi posvečenja svojega imena in razširitve svojega kraljestva milostno ozre tudi na naše ubogo, preprosto, dobrosrčno slovensko ljudstvo, naj mu prizanese ter ga obdari z veliko milostjo in darom, da bi se tudi njegov jezik pisal in bral kakor jeziki drugih ljudstev.« In je ustvaril, Trubar, prve slovenske knjige in jeziku, ki ga je Bog ustvaril, da bi ga tudi v njem slavili, odprl vrata v življenje. Jezik je vstal in postal eden izmed glasov narodov sveta.

Če je Oton Župančič nekoč rekel, da je slovenski narod med narodi kot lešnik v peharju orehov, to nikakor ne velja za naš jezik. V njem je vsa naša zgodovina, vse izročilo, vsa ljudska in umetna pesem, vse hrepenenje po govoru in po obstajanju, vsa vera, vsi boji za obstoj, vsa resnica našega bivanja. To je naša beseda. Izbrali smo jo, da bi v njej stali in obstali, postala je temelj in tempelj vsega našega duhovnega življenja od nekdaj do danes. Beseda – naša hiša zaveze, naš dom. In kakšni verniki ali domovalci smo?

»Alfa in Omega! Beseda! Bajna moč, ki stari kaos si ločila v dan in noč ... Beseda! Razpni se! Po razponu tvojih kril bo meril narod čilost svojih sil ...,« poje Župančič in lahko se še danes sprašujemo, kot se je on o vzmahu, zagonu, poletu kril jezika in ob tem o čilosti naših sil. Odgovori niso bili tedaj in niso danes ne enoznačni ne navdušujoči. Namreč: če pravim, da ni

---

* Tone Pavček, pesnik, esejist in prevajalec.

** Esej.

majhnih jezikov, da je slovenščina prav tako velik jezik kot katerikoli drugi, četudi ga govorimo maloštevilni, trdim to, ker je slovenščina kot jezik polna in popolna v sebi, hkrati pa je samozavedanje o neki drugačni majhnosti jezika včasih bridko. Kajti, vemo in poznamo iz izkušenj, da je v majhnem telesu vsaka rana velika. Ranljivost našega jezika, ki smo ji kar naprej zaskrbljene ali ravnodušne priče od nekdanj do danes, je zato več kot nevarna, je domala lahko usodna. Ranljivost je zunanja, z izgubo in potujčevanjem naših ozemelj, in notranja, naša, za katero smo sami krivi pred jezikom, pred zgodovino in pred samim seboj.

Ozemlja, kjer se je še pred stoletjem govorilo slovensko, kjer nas še zmeraj nase spominjajo veliki možje in zaslužni delavci za slovenski jezik: Anton Janežič v Celovcu s svojo Slovensko slovnico, s časopisom Slovensko čbelo, Slovenskim glasnikom in poldrugim desetletjem urejanja Mohorjevih knjig, tržaški Slovjanski rodoljub, Ilirski Primorjan in še zlasti Edinost, politično glasilo tržaških Slovencev, ki je izhajalo pol stoletja, v največji nakladi tudi 12.000 izvodov, in Edinost, politično društvo, tržaških in goriških Slovencev, se pravi vse to in še mnogokaj nam oživlja čas, ko so bila naša publicistična in kulturna žarišča Trst, Gorica, Celovec. V ta mesta je še po prvi svetovni vojni Župančič postavljale naše mejnike, zdaj pa so za govor, ki ima dvojino, domala zmeraj bolj prazna. Redko zmagoslavje poražencev je danes lepota besede dveh velikih piscev, ki še sanjata in pišeta po slovensko – tam gori na severu in tam na zahodu, na našem obrobju – Florijan Lipuš in Boris Pahor. In to obrobje je središče upora zoper ranljivost jezika.

Ranljivosti, kot že rečeno, je več. So tiste, ki prihajajo od zunaj, nekoč in še zmeraj od germanizacije in od italijanizacije, zdaj zmeraj bolj od globalizacije in vsepovsod prevladujoče angloamerikanščine. In je ranljivost, ki smo si je sami krivi, zaradi svoje gluhoti, slepote ali neumne lahkomišelnosti. Bolj kakor nas je volja zagristi se v jezik, ga izpiliti, očistiti, prekaliti, presvetliti, se grizemo v jezik in grdi ogrizki padajo vseokrog nas – popačenke, pokvarjenke, ponemarjenke, posiljenke, skovanke, zvarjenke, cela vrsta prestopnic in prešuštnic, ki so vse nečedne in nepotrebne.

In kakšne mojstre jezika smo imeli! Bili so v polju cvet, v gori hrast, biser v srcu! In so še zmeraj zakonodajalci naše besede, učitelji in vzorniki. Kakšna mogočna bachovska orkestracija fug in orgel zveni v Prešernovih sonetih, kako pada jamb na jamb, zvok na zvok, da potem rasteta skupaj v skladnost, v popolnost! Ali potem za njim Župančič. Katerikoli verz vzameš, poje, uglašen na pravi zven na silni klaviaturi njegovega navdiha. In še toliko drugih – nanadkriljivi Cankar, magični Pregelj, robotonežni Voranc, lirični Kranjec, jezikovni virtuoz Kosmač! Njim je jezik zvenel kakor slavnostni zvon v vseh tonih in v vseh akordih. Beri Cankarja – pritrkavanje srcu in v njem skriti kamrici, vanjo lijejo izbrane besede v pojočem zvočnem ritmu pesmi, da jo napolnijo in razsvetlijo. Beri Župančiča – povzdigovanje v višino možnega,

k najvišji svetlobi, da besede iskrijo, žarijo in sijejo na pota iskalcev dvogovorov. Beri Kosmača – šumenje Idrijce med bregovi pod Modrijanovim travnikom in ob njihovi hiši, tako čisto zveni beseda, kot čisto ljubi kadetka in kakor je iz čistega srebra ulit pomladni dan. Dandanašnji takega jezika ne pišemo več, ne govorimo več, ne poznamo več. Kot da je šla čez nas divja tuja ujma. Še v leposlovje tlačimo polbesede tujerodnice, nesrečnice neblagorodnice, nespodobnice. In zdi se nam, da jezik vse prenese, zmore, da se prej ali slej tudi od slabe rabe opomore in zablesti kot zamazan parket, ko ga očistijo, spet v starem lesku. Ne gre, zamazanost ostaja in se še debeli kakor naša lenobnost in brezbržnost do materinščine. In je spet res: v malem telesu je vsaka rana velika.

O ranljivosti sem govoril nekoč, ko sem se zgražal nad spakedranščino aktivističnega jezika, ko so govorniki, ki to niso bili, slamorezili na shodih, plenutih in terenskih sestankih, ko so podobno neumljivo in nedorečeno odmevali govori v predstavnih domovih, vendar tisto je bilo le nekakšna predhodnica današnjega. Stopili smo iz aktivistične žlobudravščine, vendar ne na ravno cesto slovesne misli in slovenske besede, le malo vstran ali še malo nižje. Če takrat govorniki niso upali govoriti resnice in so se zavijali v fraze, danes si pomemben, če po Prešernu, »kar ni tuje, zaničuješ«. Nekoč, v aktivističnih časih, je Dane Zajc zapisal govorljiv in pomenljiv verz: »Kdo še razume jezik, ki ga govorim?« Danes, ko bi se lahko podobno spraševali, pesniki in drugi ali molčijo ali sejejo svoje besede v veter. In se pač ne razburjamo veliko. Ne ob modro umetelnih, s tujkami ozaveščenimi zapisi o vsem mogočem – razstavah, koncertih, modnih revijah, show partijah ali knjižnih ocenah. Tako pač je.

In svet se vrti lepo naprej – v našo škodo.

Tujkam, ki se udomačujejo tudi na silo v našem jeziku, je bilo nekoč mnogo vročega nasprotovanja. Tudi vztrajnega izganjanja. Spor o tem je bil, je in bo. Jezik je živ, sprejema, spravlja ali odplavlja, briše izrabljene in izvozljene besede in zapisuje nove, tudi prevzete po nemarnem ali po zasluženju. Nekatere od njih ponašimo, nekatere se šopirijo med nami s tujim perjem, tujim zvenom ali celo s tujim pomenom. Ne ve se natanko, kje je za sprejem ali odklonitev prava mera, kje ločnica med vzeti in zavrniti. Pokojni urednik zbirke *Sto romanov* dr. Anton Ocvirk je od mene strogo zahteval črtati vse tujke v esejih k romanom. Njegova utemeljitev je bila logična in sprejemljiva: če znamo v slovenščino prevesti vse te romane, bomo znali tudi brez tujk napisati k njim spremne besede. In sem vneto slovenil, po ukazu, vendar tudi po svojem prepričanju, raznorazne tujke. Nihče od esejistov, ne Pirjevec ne Kos ali kdo drug ni ugovarjal. In svet je lepo stal, v slovenščino postavljen. Zdaj bi rekel: So tujke, od katerih si lahko omamljen, kot poje Balantič v neki svoji erotični pesmi, in so tujke, od katerih si, v jezikovnem pomenu, pohabljen. Recimo tujke v napisih firm, na izveskih lokalov, trgovin, ki se

samozavestno košato-bahato in brez naših protestov razkazujejo po ulicah, ki nosijo imena naših velmož Trubarja, Prešerna, Cankarja. Zakon o javni rabi slovenščine določa, da Republika Slovenija zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko. Naj torej, za božjo voljo, ustavi tuji plaz imen firm (Cosmetic line, Hair center, Happy hour, Obsession, Sport free itd.), kar morda streže gospodarstvenikom, nikakor pa ne dobrim gospodarjem: ti ne bi prvenstva maternega jezika prodali za skledo leče. Baje je to zaradi tujcev. Ja, in potem ti tujci, beroč napise v svojem jeziku, niti ne vedo, kaj so in kakšni so njihovi gostitelji domorodci. Tako pač je.

In svet se vrti lepo naprej – v našo škodo.

Kajti: velik narod z mogočnim zaledjem si lahko izposoja in lasti tujerodne besede, privoščiči si jih, ker se njemu, velikanu, nič ne pozna in ga nič ne boli. Krhkost malega je bolj občutljiva, bolj ranljiva, ve, da je tujek v njenem jeziku kot tujek v malem telesu – velika rana. In vendar se obnašamo pravzaprav dvojno: kot veliki jemljemo iz tujega, a kot majhni prenehamo misliti in govoriti po slovensko, brž ko prestopimo svoje ozemeljske in jezikovne meje. Rus, Nemeč, Francoz jemlje iz tujega, a kjerkoli že je, je to, kar je: Rus, Nemeč, Francoz. A vseeno: njihova skrb za svoj jezik je stalna in uspešna.

Prsenje s tem, da je slovenščina postala enakopraven jezik z drugimi jeziki v Evropski uniji (zvezi ali uniji!?), je sicer prijetno slovenskemu ušesu, ker milo, rodoljubno in samovšečno zveni, vendar je to včasih bolj fasada kakor resničnost. Naglica, pomanjkanje prevajalcev, zahteve bruseljskih uradnikov in tudi naša ustrežljivost visoko zahtevnost enakopravnosti jezikov često spodnesejo v servilnost tujemu.

Pravijo: jezik je uporen, trdoživ, skozi razpoke v času, skozi ujme in zablode se bo prebil in kot feniks zažarel v svoji moči. Morda res. Resnica pa je tudi ranljivost jezika. In kakor kaplja, ki kaplja in kaplja in vrta v kamen ali v kremen, ga votli in izvotli, tudi neprestana ranljivost, ta kužna sepsa, jezik načenja, lomi, kruši, spravlja v obrambo, namesto da bi kipel v zmagoslavje. O današnji ranljivosti jezika priča na cestah in v zraku že skoroda zaznaven kužen zadah.

O preteklih ranljivostih jezika govori zgodovina. Pripoveduje o veličastnem podvigu Trubarja in njegovih, a tudi o pošastnih stoletnih naporih premagati gospostvo tujega jezika v šolah in uradih. Povzdiguje Prešerna, ki je iz kmečke govorice ustvaril visok pesniški jezik evropske slave in se modro uprl ilirizmu. In potem je dolgo dobo veljala priostrena skrb za čistost jezika, da bi ga ubranili ranljivosti in pred pritiski tujega besedišča, najprej iz nemščine, potem iz slovanskih jezikov in zdaj iz angleščine. Iz ne tako oddaljenega časa pomnimo upor zoper tujo učenost in zoper tako imenovana skupna jedra v šolah, pa tudi upor zoper nasilno gospodovanje srbohrvaščine v vojski in v zveznih oblastnih organih. Upor ni bil zaman, vendar za eno bitko zmeraj prihaja druga, za eno nevarnostjo druga, za

enim rabljem drugi, in tako vedno znova, brez konca in kraja. Ne pomagajo zakoni o zaščiti jezika – Zakon o slovenščini v javni rabi so krstili že ob rojstvu za brezzobega tigra, kar je tudi ostal – niso dovolj brižni čuvarji jezika, ki smo jih zmeraj imeli in ki so bdeli nad napakami in napačnimi rabami v slovenskem knjižnem in časnikarskem jeziku; več ali manj so polnili mnogi sode brez dna. Bili so Breznik in Šolar, Bajec in Moder, Toporišič in Korošec, Gradišnik in še in še. Mnogi so k lepšemu in boljšemu slovenskemu jeziku in k jezikovni kulturi prispevali ne le z jezikovnimi knjigami, ampak tudi s svojimi izvrstnimi prevodi. Lepa vrsta je teh mojstrov: Sovre, Levstik, Moder, Gradišnik, Udovič, Zlobec, Berger, Menart, Kovič, Taufer, M. Javoršek, R. Vrančičeva, R. Šuklje, in med temi ali nad temi Župančič. A vseeno je treba kritično in pošteno reči, da vse to ni bilo in ni dovolj. Potrebno je več, mnogo več, potrebna je stalna skrb za jezik v šolah in v javnosti. In ob tem poglavitno: ljubezen. Jezik se ne brani z zakoni in ne s predpisi, ne ubranijo ga zavzeti posamezniki, jezik se brani in ohranja z ljubeznijo vseh. Kako smo daleč od tega ideala ne nazadnje priča prislovična oznaka šolarjev, da je slovenščina najbolj zoprn predmet v šoli.

In svet se vrti lepo naprej – v našo škodo.

Naše današnje ranljivosti jezika niso ne majhne ne neodpušljive. Na primer običajen stavek, ki se pogosto pojavlja na shodih, simpozijih, zborovanjih, strokovnih srečanjih: Saj znate vsi angleško? In gre veselo dalje vse brez slovenščine, ki je po zakonu celo kdaj v takih primerih zaukazana. Toda kdo naj bo junak, ki si upa priznati, da ne zna angleščine, ali celo tak, ki bi ugovarjal v imenu domače gostiteljske besede, svojega jezika in v imenu enakopravnosti?! Podobno se dogaja z objavami v strokovnih in znanstvenih revijah. Lepo in prav zveni dogovor, da bodi, kar je namenjeno tujemu naslovniku, v jeziku, ki mu je razumljiv, vendar povzetek hkrati tudi zmeraj v slovenščini. In obratno: teksti, namenjeni zgolj slovenskemu bralcu, naj imajo povzetek v tujem jeziku. Dogaja pa se drugače, mnogo bolj velikopotezno, svetovljansko, kot da naši pisci pišejo samo za evropsko in svetovno znanstveno in kulturno elito, pa se vihtijo sami sebi na rame, da bi videli čez plot, višje in širše. Znanost pa ostaja kljub temu poviškanju taka, kot je.

Mislili bi, da za znanostjo ne more hoditi umetnost; če se že zgledujejo po tujih uspešnejših likovnost, glasba in arhitektura, raste zagotovo književnost predvsem v svoji zemlji in ji je jezik, ta slovenščina, osnovna klaviatura, na kateri išče zvok, ton, odmev in izpolnitev. Spominjam se, kako mi je Vitomil Zupan pravil, da je poskušal pisati tudi v drugem jeziku, ne več vse le v slovenščini, a je uvidel, da ne more v tujem jeziku uspeti, predvsem pa, da so vsi registri v njem ubrani na zvočnost in govorljivost slovenščine. Da lahko misli, piše in tudi sanja samo po slovensko, je izpovedal Florijan Lipuš z avstrijske Koroške, kjer kar nekaj naših rojakov piše tudi v nemščini, medtem ko na Goriškem in na Tržaškem takega dvojezičnega pisca ni. Vendar

je tudi v sodobni slovenski poeziji nekaj jezikovnih novotarij. Niso šele od danes domislice, da je slovenski verz bogatejši, če vanj vrineš tujo besedo ali ga obogatiš z močnim navedkom iz tujega avtorja. Morda je tudi tu po sredi razmislek o mednarodni uveljavitvi slovenskega jezika in poezije, ki se pač z dodatki iz tujega jezika znebi provincialne majhnosti in dobi svetovljanski nadih. Končno kdo bi temu nasprotoval, saj gre za svobodo ustvarjanja in za moderno poezijo!

In svet se vrti lepo naprej – v našo škodo.

To škodo ponavljam, vendar ne brez razloga. Povedal bi namreč rad zgodbo o škodi. Je človeška, a zadeva v srčiko marsikaj človeškega. Ciril Kosmač je bil v Belorusiji povabljen na neko svatbo. In je govorec, kakršen je zmeraj bil, spregovoril. Za iztočnico govora si je vzel besedo, ki je v slovenščini in beloruščini enaka, celo z istim pomenom. Ta beseda je – škoda. In je valil razlike o pojmovanju življenja, svobode, pisateljske resnice, prepričanja pri nas in pri njih ter poslušalce ne samo prepričal o dveh različnih deželah, a tudi navdušil. In potem je domov, v Portorož, dobival razglednice, popisane z eno samo besedo – ŠKODA! Bila je to nazorska in politična opredelitev Belorusov in poklon Kosmaču. Vendar naj jaz to škodo obrnem v jezikovno parabolo.

Bil sem v Minsku, nedolgo pred slovensko osamosvojitvijo. Šel sem na dogovore o kulturni izmenjavi med Slovenijo in Belorusijo. In sem, naivnež, ministru za kulturo Belorusije hvalil njihove prednike, ki so imeli pred nami Slovenci prevedeno sveto pismo. Začudeno me je minister gledal in nerodno mu je bilo, da ga s takim hvalim. Pa sem šel v trgovino in mlada dekleta, dijakinje in študente spraševal, kako se po belorusko pravi temu ali onemu predmetu, ki je bil tam na prodaj. In začuda: niti enega odgovora ni bilo v beloruščini, vsi so govorili le rusko. In sem ugotovil, da sem tedaj slišal belorusko govorico samo od pesnika Giljeviča, tega, ki je prevajal slovensko poezijo in jo tiskal v antologiji *Mati moja Slovenija*. Potem so mi pojasnili, da belorusko govorijo samo še kje na deželi. Če bi takrat poznal Kosmačevo zgodbo, bi tudi jaz rekel: Škoda!

Namesto takrat ponavljam zdaj to škodo v našo škodo. Bomo tudi mi prišli kdaj tako daleč in bo, kot pravi moj prijatelj akademik Janez Orešnik, slovenščina dobra le za doma, v copatih? Bo ta, ki nas je kot narod ohranila in kot državo »gori postavila«, res lahko kdaj tako nizko?

Ne verjamem. Verjamem pa, da so mnogi rojaki siti pridig o lepem jeziku. Kljub temu jaz, stari zagledanec v dolenjščino, pramater slovenskega knjižnega jezika, zmeraj znova in zmeraj z večjim veseljem sedam za mizo očetov in dedov, da se nasitim z njihovo govorico. Dušo brez tega govora duši.